

Epistemološki pristup Kvirina Vasilja ljepoti i umjetnosti*

DRAŽENKO TOMIĆ

Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb

UDK 14 Vasilj, Kvirin
165
111.852(497.5)"19"
Izvorni znanstveni članak
Primljen: 20. 4. 2016.
Prihvaćen: 22. 9. 2016.

Sažetak

Estetički i spoznajni nazori Kvirina Vasilja (Međugorje, 1917 – Chicago, 2006), filozofa i franjevca koji je živio i djelovao u USA, tema su ovog članka. Vasilj je predavanja iz estetike slušao u Zagrebu 1943. i u Beču 1944. godine, pa je, nezadovoljan ponuđenim, već tad odlučio jednom se ozbiljnije pozabaviti pitanjima estetike. Priznaje kako je provedbi te odluke pristupio s određenim ustezanjem svjestan činjenice da estetičkim temama nije posvećivao dostatnu pozornost. Uvjeren je kako je preokupacija drugim, temeljnim, filozofskim pitanjima – očito, spoznajnim pitanjima – po naravi stvari urodila originalnim mislima i u estetici. Dodatno zanimanje za ovdje naznačenu temu proizlazi iz činjenice kako izlaganja o ljepoti i umjetnosti ne pripadaju uobičajenom kanonu skolastičkih tema. Ovdje posebnu pozornost posvećujemo knjizi *Ljepota i umjetnost* (1979).

Vasilj o lijepom govori kao o temeljnom pojmu ljudske spoznaje, nesvodivom i neizvodivom, posve neovisnom o voljnim i osjetilnim težnjama. Lijepo je sve ono što se sviđa u samom činu neposrednih umskih zrenja. Ljepota nije osobina stvari, nego je ljepota ono što subjekt spoznaje kao lijepo. Otud ni nije moguće dokazati da je nešto lijepo, tvrdi Vasilj.

* O ovoj sam temi izlagao na simpozijima:

Draženko Tomić, »Estetički problemi u djelima Kvirina Vasilja (1917–2006)«, Znanstveni skup projekta Hrvatska filozofija i znanost u europskome kontekstu od 12. do 20. stoljeća, Zagreb, 28–29. svibnja 2015;

Draženko Tomić, »Kvirin Vasilj o ljepoti i umjetnosti«, na znanstvenom skupu »S Petrićem u žarištu: hrvatski filozofi u europskom kontekstu« u sklopu 24. Dana Frane Petrića, Cres, 23–26. rujna 2015.

Vasilj ističe praktičnu stranu umjetnosti: ona je djelatnost sa svrhom materijaliziranja ljudskih ideja i osjećaja, zadovoljenja čovjekove potrebe za ljepotom, proizvođenja sasvim određenih raspoloženja. Umjetnik se ne razlikuje od drugih ljudi po tom što bi imao velike ideje ili vatrena čuvstava koja ne bi posjedovali i drugi ljudi, tvrdi Vasilj, nego po tom što vlastitim idejama i čuvstvima zna dati adekvatnu osjetilnu formu. Uz to umjetnik prilikom proizvođenja umjetničkog djela istovremeno razvija i oblikuje vlastite ideje i osjećaje pa je umjetničko djelo »sintetično radanje«.

Umjetnost ne može riješiti pitanje o smislu čovjekova postojanja, tvrdi Vasilj, nego tek u materiji izraziti najdublje i najsnažnije ljudske osjećaje te zaustaviti njihovu prolaznost. Umjetnost kao slobodno ljudsko djelovanje postaje predmet etike, ipak ne u smislu da moralni zakon nameće posebna pravila ostvarivanja umjetničkog djela, nego u smislu da nalaže umjetniku da umjetnost ostvaruje u skladu s najvećom svrhom svog bića.

Problemu umjetnosti pristupio je Vasilj sa svog specifičnog spoznajnog stanovišta i razgraničio umjetnost od nekih drugih teorijskih ili praktičnih područja ljudskog djelovanja. Iako Vasiljeva estetika afirmira i umjetnika i umjetničko djelo – stavlja naglasak na umjetnikovo nadahnuće i njegov um, ali ne zanemaruje ni materijalnu komponentu – čini se da Vasilj u govoru o lijepom ipak prednost daje subjektu. Donekle protivno Vasilju mi tvrdimo: estetski doživljaj nije u potpunosti automatizirana stvarnost koja se pojavljuje u svakoj spoznaji o realnosti stvari, kao što ni ljepota nije potpuno relativna stvarnost ovisna o vlastitom sviđanju ili nesviđanju.

Ključne riječi: Kvirin Vasilj, spoznajna teorija, estetika, lijepo

Uvod

Kvirin Vasilj¹ (Međugorje, 1917 – Chicago, 2006), filozof, franjevac, autor dvadesetak knjiga i šestotinjak članaka, prema vlastitom svjedočanstvu predavanja iz estetike slušao je u Zagrebu 1943. i u Beču 1944, na poslijediplomskom studiju iz filozofije i matematike.² Nezadovoljan ponuđenim, već tad je odlučio jednom se ozbiljnije pozabaviti pitanjima estetike. To je prema vlastitu svjedočanstvu učinio u 1970-im, kako slijedi iz njegova svjedočanstva:

»Od pisanja me je odvrćala pomisao, da estetskim pitanjima nisam posvećivao dugotrajne i velike pažnje kao nekim drugim filozofskim pitanjima, koja sam smatrao i još uvijek smatram daleko važnijim od estetskih. S druge strane, bio

¹ Iscrpan životopis Kvirina Vasilja vidi u: Draženko Tomić, »Lik u djelu – fra Kvirin Vasilj«, *Hercegovina franciscana* 4/1 (2008), pp. 126–160. Usp. i bibliografiju: Draženko Tomić, »Prinos potpunoj bibliografiji Kvirina Vasilja«, *Hum* 3 (2007), pp. 117–151. Usp. Draženko Tomić, »Filozofija Kvirina Vasilja (1917–2006) kao filozofija života«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 40 (2014), pp. 215–231; Draženko Tomić, »Filozofija i religija Kvirina Vasilja«, u: Kvirin Vasilj, *Religija i nereligija: rasprave i članci*, priredio Draženko Tomić (Zagreb: Glas Koncila, 2015), pp. 7–66.

² Usp. Kvirin Vasilj, *Ljepota i umjetnost* (Chicago—Roma—Zürich—Toronto: Ziral, 1979), p. 5.

sam uvjeren, da će svatko, tko posjeduje nekih izvornih misli o naravi ljudske spoznaje, razviti isto tako izvornih misli o estetici, ako se samo bude posvetio njezinu proučavanju. Držim, da je to ova knjiga potvrdila.«³

Smatramo kako su upravo Vasiljevi književnokritički prilozi u čikaškom franjevačkom tjedniku *Danica* (Chicago, 1921?–1990), gdje se javljao povremeno (1951–1954, 1956, 1958–1959, 1964–65, 1967–1971, 1974–1978, 1989), polemizirao s Miroslavom Krležom (posebno 1956, a prigodice i u drugim uradcima) i Viktorom Vidom (posebno 1953. godine), povod da se Vasilj počeo intenzivnije baviti i pitanjima kulture, umjetnosti i uopće estetike. Kako i inače u sličnim prigodama, svoja razmišljanja Vasilj bi sabrao i ukoričio. Među Vasiljevim izlaganjima o ljepoti i umjetnosti središnje mjesto zauzima knjiga *Ljepota i umjetnost* (1979).

Preokupacija ovog članka također je djelomično sagledati Vasiljevu epistemološku misao na primjeru lijepog i umjetnosti. Pri tom valja imati na umu kako je razumijevanje spoznajne teorije Vasilj donekle otežao svojom (neustaljenom) filozofskom terminologijom, koja je, kako se čini, s vremena na vrijeme izričajem kantovska, a sadržajem skolastička, i obratno, i to u relativno čestim ponavljanjima već rečenog. Moglo bi se pretpostaviti da je Vasilj tim načinom pisanja želio doprinijeti dinamici teksta, a možda se i trudio biti pravilno shvaćen od filozofa različitih provenijencija, primjerice Vasilj za pojam *intuicija* kao sinonime navodi pojmove *zrenje* i *umska spoznaja u činu*.⁴

1. Zorne spoznaje kao temelj spoznaje stvarnosti u Vasiljevu tumačenju

Zorna spoznaja, kao neposredno umsko-sjetilno gledanje objekta, sadrži dvije stvarno različite komponente spojene u jednu sintetičnu cjelinu: *neposredna umska zrenja* i *osjetilno zapažanje*. Neposrednim umskim zrenjima čovjek spoznaje nešto kao stvarno, realnost stvari, ljepotu stvari. Takva su zrenja prisutna u svakom činu osjetilnog zapažanja, posreduju između pojmova i njihovih predmeta kako bi pojmovi imali stvarnu vrijednost. Sámó umsko zrenje (drugdje: čiste umske intuicije; dakle: ne ono *neposredno, u činu*) jest mišljenje pomoću pojmova o samim pojmovima.⁵ Ili Vasiljevim riječima:

»Umna intuicija, kojom shvaćamo derivacije derivacija u matematici nije iste naravi kao umna intuicija, kojom spoznajemo stvarnost neke biljke.«⁶

³ L. c.

⁴ Usp. Vasilj, *Ljepota i umjetnost*, pp. 207–209.

⁵ Usp. Kvirin Vasilj, »Umjetnost i čudorednost«, *Hrvatski kalendar* 32 (1975), pp. 54–61, na p. 55; Vasilj, *Ljepota i umjetnost*, p. 48.

⁶ Vasilj, *Ljepota i umjetnost*, p. 48.

S druge strane, osjetilno zapažanje očituje se kao boja, tvrdoća, oblik... Osjetilno zapažanje omogućuje ljudskom razumu neposredno intuitiranje realnosti stvari. O stvari ne možemo imati ni posredna ni neposredna umska zrenja ukoliko o njoj nemamo osjetilno zapažanje. Posredovanjem osjetilnog zapažanja čovjek spoznaje to kako stvari djeluju na *počelo njegove osjetilnosti*.⁷

Zornih spoznaja nema bez sudjelovanja transcendentne stvarnosti. U slikarstvu to su boje, u glazbi tonovi, u poeziji riječi. Ta transcendentna stvarnost može biti aktualna (u graditeljstvu, kiparstvu, slikarstvu, glazbi) ili virtualna (npr. u pjevanju).⁸ Ona nije tek puki transcendentni objekt zapažanja nego suuzrok u nastanku osjetilnih zorova.⁹ O tom Vasilj ovako:

»*Sjetilnih zorova u činu* nema bez sudjelovanja nekog transcendentnog elementa. Tako, stvarnost nekog transcendentnog elementa spada na bit umjetnosti. Zadatak transcendentnog elementa je biti znak, simbol duhovne komponente u umjetničkom djelu, ali i njegov bitni, sastavni dio.«¹⁰

U ovom kontekstu valja razvidjeti Vasiljev pojam *osjetilni zorovi*. Umjetnikova spoznaja prije ostvarenja umjetničkog djela, prema Vasilju, sastoji se od pojmova i osjetilnih zorova u mašti (fantazijske slike, osjetilne slike). Čovjek oblikuje izvorne osjetilne zorove pomoću osjetilnog zapažanja, ali posjeduje osjetilne zorove i odijeljeno od samog osjetilnog zapažanja u činu. Osjetilni zorovi razlikuju se od pojmova. Spajanjem pojmova i osjetilnih zorova (bilo umjetnih bilo naprosto ponovljenih) u jednu spoznajnu cjelinu nastaje čovjekovo umsko-fantazijski svijet. Spoznavati pomoću pojmova i osjetilnih zorova znači *zorno misliti*.¹¹

»Ako zamislimo neki trokut u glavi, mi o njemu imamo samo sjetilne zorove, ali o njemu nemamo zornih spoznaja. Ali, ako neki trokut nacrtamo na tabli ili na komadu papira, onda o njemu imamo zornu spoznaju.«¹²

⁷ U kontekst govora o sjetilnoj komponenti spada i, istina od Vasilja znatno rjeđe spominjano, *unutarnje počelo sjetilnosti*. Na njega djeluje sjetilno zapažanje, ono se »stvarno mijenja trošenjem svog bitka« (ibid, p. 185), »raste i opada po svojim spontanim i autonomnim unutarnjim zakonima. Ono ima svoje određene maksimume rasta.« (ibid, p. 196) Vanjski podražaji (slika, kip...) neposredno djeluju na počelo čovjekove sjetilnosti i čovjek doživljava njihovu estetsku vrijednost. (ibid, p. 42) Ipak, unutarnje počelo sjetilnosti uza sve to »nije najvažniji ni najvrjedniji element u ljudskome biću.« (ibid, p. 120) Usp. također pp. 23, 27, 32–33, 47–48, 98, 132, 152, 168, 171.

⁸ Usp. Vasilj, *Ljepota i umjetnost*, pp. 48, 67, 205.

⁹ Usp. Vasilj, *Ljepota i umjetnost*, pp. 36, 42, 51.

¹⁰ Vasilj, *Ljepota i umjetnost*, pp. 75–76.

¹¹ Usp. Kvirin Vasilj, *Filozofija ljudskog duha* (Chicago: ZIRAL, 1984), pp. 26–27; Vasilj, »Umjetnost i čudorednost« (1975), p. 54; Vasilj, *Ljepota i umjetnost*, pp. 32, 47–48, 50, 64, 67.

¹² Vasilj, *Ljepota i umjetnost*, pp. 23–24.

Ako čovjekova moć *umskih zrenja* i *fizička stvarnost* očituju poseban sklad, Vasilj govori o *zornoj ljepoti*. Kako mi razumijevamo Vasilja, *zorna ljepota* prati *zornu spoznaju* kao poseban sklad između njezinih sastavnica. Potvrdu nalazimo na mjestu¹³ gdje Vasilj kaže kako su estetski osjećaji *posebna svojstva* nekih spoznaja. Dakle svaki čin zorne spoznaje nije estetski čin. Vasilj naime govori o dvjema vrstama zorne spoznaje: estetskoj i logičkoj. Estetska spoznaja je ona zorna spoznaja kojoj je predmet doživljaj ljepote, a logička spoznaja ona zorna spoznaja kojoj je predmet spoznaja bića. I jedna i druga spoznaja nastaju spajanjem duhovne i osjetilne komponente u jednu cjelinu, prva u skladu s načelima ljepote, a druga po načelu jasnoće. Logičke zorne spoznaje ne razlikuju se od estetskih zornih spoznaja po svom izvoru, nego samo po svom objektu.¹⁴ Primjerice, »točna i vjerna slika nekoga krajolika može imati samo vrijednost logične intuicije. Da bi ona imala također estetsku vrijednost, morala bi nam se sviđati u samu činu zornih intuicija.«¹⁵ Na drugim mjestima Vasilj iz gornjeg izvodi kako se ljepota i istina ne podudaraju: svaka istina nije lijepa, ali svaka ljepota bi se na svoj način trebala temeljiti na istini.¹⁶

2. Lijepo kao svojstvo nekih spoznaja

Pojam 'lijepo' temeljni je pojam ljudskog iskustva i ljudske spoznaje, ističe Kvirin Vasilj, te kao takav neizvodiv iz drugih pojmova i nesvodiv na druge pojmove.¹⁷ Lijepo (u čovjeku) postoji posve neovisno o voljnim i osjetilnim težnjama, što prema Vasilju »daje osjećaju ljepote posebnu oznaku objektivnosti i prema tome također univerzalnosti: nešto nije zbog toga lijepo, jer mi za njim svjesno težimo nego za njim težimo, jer je lijepo.«¹⁸ Iako doživljaj ljepote u čovjeku nastaje spontano, on ga može naknadno učiniti predmetom volje, svjesno i namjerno ga produžavati.¹⁹ Naravno, čovjek nije isključivo estetsko biće.²⁰

¹³ Usp. Vasilj, *Ljepota i umjetnost*, pp. 47–48.

¹⁴ Usp. Kvirin Vasilj, »Teorija poezije. Povodom pisanja dr. Ivana Supeka o pjesništvu u njegovoj knjizi *Teorija spoznaje*, Zagreb 1973. [1974!]«, *Hrvatska revija* 25/1 (1975), pp. 55–62, na p. 58; Vasilj, *Ljepota i umjetnost*, pp. 80, 208.

¹⁵ Vasilj, *Ljepota i umjetnost*, p. 118.

¹⁶ Usp. Vasilj, »Umjetnost i čudorednost«, p. 55.

¹⁷ Usp. Vasilj, *Ljepota i umjetnost*, p. 7.

¹⁸ Vasilj, *Ljepota i umjetnost*, p. 146.

¹⁹ Usp. Vasilj, *Ljepota i umjetnost*, p. 172.

²⁰ Usp. Kvirin Vasilj, »Za čistoću hrvatskoga naziranja. Bogati prilozi hrvatskoj kulturi duhovno-znanstvene revije 'Osoba i duh'. Svezak III.–IV.«, *Danica* 33/43 (28. X. 1953), pp. 5, 7, na p. 5.

Pojam 'lijepo' oblikuje se neposrednim umskim zrenjima na temelju stvarnosti: »Lijepo je sve ono, što nam se sviđa u samu činu neposrednih umnih zrenja.«²¹ Na drugom mjestu: »Ljepota dakle označuje neki posebni sklad između nekoga predmeta i naše spoznaje njegove stvarnosti.«²² Uočimo kako se u neposrednom doživljaju lijepog predmeta ujedno spoznaje njegova stvarnost i njegovo posebno svojstvo ljepote. Dakle ljepota je unutarnje svojstvo određenih spoznaja.²³

Kako je ljepota predmet neposrednih umskih zrenja (što znači da se ne može upotrijebiti spoznaja kao premisa, koja bi prethodila intuiranju lijepog), tako čovjek o ljepoti posjeduje više neko znanje negoli dokaz. Eventualni dokaz za ljepotu nečeg mogla bi biti tek čovjekova umska dosljednost, tvrdi Vasilj. Ljepota nije osobina stvari, transcendentno svojstvo stvari koje bi joj pripadalo neovisno o spoznaji realnosti stvari, nego ljepota jest ono što subjekt spoznaje kao lijepo, ono što mu se sviđa. Iako tvrdi kako nije moguće dokazati da je nešto lijepo, Vasilj ne tvrdi da pojam ljepote nema stvarnu vrijednost, kao ni to da ljepotu ne možemo drugima pokazati.²⁴ U jednom drugom kontekstu tvrdi Vasilj ovo:

»u doživljavanju ljepote svaki je čovjek posve objektivna osoba. Stoga možemo očekivati, da će se ljudi mnogo lakše složiti u tome, da li je nešto lijepo, nego u tome, što je istina, <...>«.²⁵

Objektivna strana ljepote proistječe iz »uzajamnog skladnog djelovanja dvaju bića u činu umne spoznaje«, što podrazumijeva poseban sklad između predmeta, s jedne strane, i počela čovjekove osjetilnosti i umskih zrenja, s druge strane. To je »aktualna stvarna vrijednost ljepote«, njezina »dinamična, djelotvorna i uzajamna stvarnost«, »estetski užitak«, »estetska ljepota«. Predmet umjetnosti jest stvaranje estetske ljepote. Subjektivna strana ljepote ima stvarnu imanentnu vrijednost za subjekt. Ona se pojavljuje onda kad ljudski razum, intuirajući ljepotu neke ideje, osjeća posebni sklad sa samim sobom. To je »umski užitak« na temelju samih (čistih) pojmova.²⁶ Vasilj inzistira:

»Potrebno je dakle pomno razlikovati pojam estetskih doživljaja ljepote [estetska ljepota] od pojma čisto umnih doživljaja lijepih ideja i osjećaja. O vlastitim duhovnim osjećajima, ma kako oni bili snažni, uzvišeni, duboki i

²¹ Vasilj, *Ljepota i umjetnost*, p. 8.

²² Vasilj, *Ljepota i umjetnost*, p. 131.

²³ Usp. Vasilj, *Ljepota i umjetnost*, p. 153.

²⁴ Usp. Vasilj, *Ljepota i umjetnost*, pp. 8–9, 15, 131, 169.

²⁵ Vasilj, *Ljepota i umjetnost*, pp. 150–151.

²⁶ Usp. Vasilj, »Teorija poezije«, p. 58; Vasilj, *Ljepota i umjetnost*, pp. 9–10, 17, 57, 131, 144.

lijepi, nemamo zornih spoznaja nego samo umnih zrenja. Odatle slijedi, da je pojam ljepote širi nego pojam estetske ljepote.«²⁷

S ove pozicije Vasilj odbacuje *empirističku teoriju estetike* zato što ostaje na primarnoj razini osjećaja svidanja ili nesvidanja, ali i *filozofsku estetiku* koja isključuje svidanje kao bitni element estetskih doživljaja ljepote.²⁸

Objektivnoj strani ljepote odgovara osjetilna (fizička, estetska), a subjektivnoj umska (duhovna) ljepota. Iako i jednu i drugu ljepotu subjekt uživa u samom činu spoznaje, ovu prvu prati jači doživljaj lijepog. Obje ljepote mogu se spojiti u jednu cjelinu (*zakon sintetičnog umnažanja*) i umnožiti svoj »ljeposni potencijal«. Vasiljevimi riječima: »Neki sjetilno lijepi predmet povećava svoju ljepotu, ako je spojen u cjelinu [s] duhovnom ljepotom.«²⁹

Vasilj se ne bavi pitanjem zašto čovjek nešto doživljava lijepim. Doživljavanje ljepote izvorna je svijest spoznaje predmeta, postoji samo o sebi, nije ovisno o pitanju zašto se nešto osjeća kao lijepo. Ipak općenito veli da se čovjeku nešto sviđa kao lijepo zbog toga što se slaže s unutarnjom građom njegova bića. I s druge strane, što ljudski duh uživa u onom što ga usavršava, što mu povećava djelotvornost i što ga uistinu čini bićem. A doživljaji ljepote sasvim sigurno daju čovjeku volju živjeti i raditi, zaključuje Vasilj.³⁰

3. Vrijednost estetskih doživljaja

Vasilj se suočava s pitanjem o vrijednosti estetskih doživljaja: je li estetska narav ljudskog bića toliko promjenljiva da će mu već sutra biti ružno ono što mu je danas lijepo? Polazi od teze o istovjetnosti ljudskog mišljenja i spoznavanja koje se svuda i u svim vremenima odvija po istim logičkim zakonima. Istovjetnost se ne sastoji u tom da se ljudski razum ne bi stvarno mijenjao u spoznaji prirodnih stvari, nego u tom da je ljudski razum uvijek istovjetan sam sa sobom kao bitak (iz čeg izlazi svijest o njegovoj supstancijalnoj istovjetnosti). Dakle u istovjetnosti ljudskog mišljenja i spoznavanja (tzv. »univerzalna komponenta«), koja će čovjeka pratiti sve dok je čovjek čovjek, Vasilj nalazi mogućnost razumijevanja umjetnosti starih naroda, štoviše i mogućnost da se u njoj i estetski uživa. Najveća umjetnost u dotičnom razdoblju povijesti relativno je jednako zadovoljavala estetske potrebe suvremenika kao što moderna umjetnost zadovoljava potrebe suvremenika.³¹ Zato Vasilj tvrdi kako u svakom

²⁷ Vasilj, *Ljepota i umjetnost*, p. 18.

²⁸ Usp. Vasilj, *Ljepota i umjetnost*, pp. 18–19.

²⁹ Vasilj, *Ljepota i umjetnost*, pp. 16–17.

³⁰ Usp. Vasilj, *Ljepota i umjetnost*, p. 123.

³¹ Usp. Vasilj, *Ljepota i umjetnost*, pp. 180–181, 200.

umjetničkom djelu ima momenata koji će za sva vremena zadržati određenu estetsku vrijednost (iako neće moći u cijelosti zadovoljavati estetske potrebe ljudi na određenom stupnju razvoja) i dotične prolazne, sintetične elemente, koji se mijenjaju.³²

Iz gornjeg proizlazi Vasiljeva tvrdnja kako umjetničko stvaranje ima *po-vijesno relativnu vrijednost*. Čovjek naime mijenja pogled na život i svijet pa se svako njegovo novo stanje odražava i na umjetnost. Tvrdeći da umjetnost ima relativnu vrijednost Vasilj ne tvrdi da ona nema stvarnu vrijednost: ako je umjetničko djelo predstavljalo pravu estetsku vrijednost prije dvije tisuće godina, ono sadrži u sebi pravu estetsku vrijednost i danas i zadržat će je zauvijek, dok je čovjek – čovjek. Prema tome novi oblici umjetnosti nisu nijekanje prethodnih oblika, nego njihovo produžavanje, usavršavanje, nadograđivanje (tzv. *funkcionalna ili sintetična konstanta u umjetnosti*).³³

Vasilj je svjestan da umjetnost nije sve ono što nastupa u ime umjetnosti. Pozivajući se na Ivana Meštrovića tvrdi: »dobar dio moderne umjetnosti nakon sto godina ne će biti ni jedno ni drugo, ni moderna ni umjetnost«. ³⁴ Odlučujuće za procjenu vrijednosti umjetničkog djela jest to koliko je ono utjelovilo suvremeni način ljudskog postojanja i koliko je poslužilo kao podloga za nova umjetnička ostvarenja. U ovom kontekstu zadatak je *kritičara umjetnosti* pokazati koje mjesto u razvoju umjetnosti zauzima umjetničko djelo, što je ono što ga čini pravom umjetnošću i koliko je u tom uspjelo.³⁵ O književnim kritičarima iz vlastitog naroda Vasilj kaže da su tek naučili lijepe riječi, fraze i slogane bez obzira na to označavaju li one išta stvarno, »a pametni ljudi znadu da u našim kasabama ne postoje evropske katedrale«. ³⁶

Estetsko uživanje trebalo bi biti slobodno kao što je slobodno disanje zraka, kaže Vasilj. Ono je sintetične naravi, što znači da postoji stvarna mogućnost razvijanja estetskog ukusa. Da bi čovjek mogao estetski uživati u nekom djelu, potrebno je da ono bude ostvareno na prikladan način i u skladu s određenim pravilima, ali i to da su ispunjeni određeni psiho-fizički preduvjeti sa strane subjekta.³⁷

³² Usp. Vasilj, *Ljepota i umjetnost*, pp. 184, 204.

³³ Usp. Vasilj, *Ljepota i umjetnost*, pp. 77, 109, 111, 133, 159.

³⁴ Kvirin Vasilj, »Religija, prirodne i društvene znanosti«, *Hrvatska revija* 46/2 (1996), pp. 273–280, na p. 273.

³⁵ Usp. Kvirin Vasilj, »Opasnosti površnosti. Uz završetak III. god. izlaženja 'Hrvatske revije'«, *Danica* 34/4 (27. 1. 1954), p. 5, na p. 5; Kvirin Vasilj, »Dubine i širine hrvatske kulture. Smisao kulture«, *Osoba i duh* 6/1 (1954), pp. 35–59, na p. 38; Vasilj, *Ljepota i umjetnost*, pp. 159, 184.

³⁶ Vasilj, »Za čistoću hrvatskoga naziranja.«, p. 7.

³⁷ Usp. Kvirin Vasilj, »Religija i osjećaj«, *Hrvatski katolički glasnik* 35/6 (1976), pp. 165–166, na p. 165; Vasilj, *Ljepota i umjetnost*, pp. 35, 79, 97, 108, 153, 158–159, 196.

Vasilj se pita i o tome može li *ružno* biti predmet estetskog uživanja. Konstatira kako u promatranju ružnog predmeta estetski ne uživamo, ali se možemo diviti spretnosti izrade. Podsjeća na to kako je ljepota osjetilne komponente nužni zahtjev estetskog uživanja i dosljedno tome umjetničkog stvaranja. Ako se pristane na to da je umjetnost tek svjesno i spretno objektiviranje nekog osjećaja, iz tog bi slijedilo da i ružno kao i lijepo može biti predmet umjetnosti, da se i djelu jednog fizičara ili inženjera može diviti kao umjetničkom djelu jer je izvedeno na spretn način. Količina uložene stvaralačke mašte, trud, sposobnost, vještina ili genijalnost, koje je netko uložio u izradu djela ne može biti kriterij u odlučivanju je li nešto zbilja umjetničko djelo ili nije. Vasilj kaže kako se zbilja možemo diviti i ružnom djelu zbog genijalnosti koju je pokazao autor u njegovu ostvarenju, ali takvo divljenje nema oznaku estetskog užitka, nego umskog, a umsko divljenje nije dokaz da je djelo koje se izdaje za umjetničko uistinu i lijepo. U konačnici, bez obzira na uloženi trud, ružno djelo je u biti umjetnički neuspjelo djelo.³⁸ Pa ni puko zorno prikazivanje ljudskog života još nije umjetnost: »Stoga pornografiju, prostačke izraze i psovku nije moguće uzdignuti na razinu estetskih vrednota.«³⁹

4. Umjetnost kao vještina poljepšavanja

Umjetnost je ljudska djelatnost, tumači Kvirin Vasilj. Specifična razlika u odnosu na druge ljudske djelatnosti jest »poljepšavanje ljudskog života pomoću zornih zrenja«.⁴⁰ Svrha je umjetnosti stvoriti ljepotu. To znači troje: materijalizirati ljudske ideje i osjećaje, zadovoljiti čovjekovu potrebu za ljepotom te proizvesti u konzumentu umjetnosti sasvim određene misli i osjećaje. Svrha umjetnosti nije rješavati smisao čovjekova postojanja – to je zadaća filozofije – jer umjetnost po naravi na to nije pozvana niti za to ima potrebna sredstva.⁴¹

»Svrha umjetnosti nije stvarati dobrotu nego poljepšati, otopliti i završiti, dati stvarima zadnju ruku.«⁴²

³⁸ Usp. Vasilj, *Ljepota i umjetnost*, pp. 69–73, 153, 156.

³⁹ Kvirin Vasilj, »Trideset godina 'Hrvatske revije', 1951. – 1980.«, *Hrvatska revija* 30/4 (1980), pp. 596–604, na p. 602.

⁴⁰ Vasilj, *Ljepota i umjetnost*, p. 25.

⁴¹ Usp. Vasilj, »Trideset godina 'Hrvatske revije', 1951. – 1980.«, p. 602; Vasilj, »Umjetnost i čudorednost«, p. 58; Vasilj, »Dubine i širine hrvatske kulture«, p. 43; Vasilj, *Ljepota i umjetnost*, pp. 26, 39, 65.

⁴² Vasilj, »Dubine i širine hrvatske kulture«, p. 44.

Međutim ono što umjetnost može jest izraziti u materiji najdublje i najsnažnije ljudske osjećaje i tako zaustaviti njihovu prolaznost:

»U umjetnosti se je zaustavila neka velika ljudska misao bez malaksalosti i istrošenosti. U njoj je zastala najčistija ljubav u svome najsnažnijemu zanosu bez umora i klonulosti. <...>

Posredovanjem umjetnosti odupiremo se uništenju najvećih ljudskih vrijednosti i nastojimo ih produžiti u vječnost. Odatle njezina moć i snaga, da ublažuje našu tugu nad najvećim prirodnim uništenjem čovjeka tj. nad smrću.«⁴³

Poljepšavanje ljudskog života u umjetnosti događa se putem skladnog spajanja (drugdje termin: »intencionalna sinteza«⁴⁴) dvaju različitih elemenata: materijalnog (fizičkog, osjetilnog, vanjskog, individualnog) i duhovnog (ljudskog, unutarnjeg, univerzalnog). Prvi element materijalizira onaj drugi (umjetnikove ideje i osjećaje), služi kao njegovo »prijevozno sredstvo«. Drugi element onom prvom daje ljudski značaj.⁴⁵ Stoga, umjetnost nije tek *znak*, tek puko reproduciranje umjetnikovih misli i osjećaja u materijalnoj komponenti. Umjetnost je izvorni materijalno-duhovni čin.⁴⁶

»Umjetnost je težnja ljudskog duha, da se na najsavršeniji način zorno sam sebi očituje.«⁴⁷

Materijalna je komponenta dakle sredstvo za prenošenje umjetnikovih ideja i osjećaja, simbol umjetnikova unutarnjeg života. Međutim materijalna komponenta ima i vlastitu vrijednost neovisnu od umjetnosti. Štoviše materijalna komponenta kao takva, sama po sebi, neovisno o umjetnosti, može biti predmet uživanja. Vasilj navodi ove primjere: pjesnička forma ne može se tek tako zamijeniti proznom, i obratno; zatim postojanje mehaničkog plesa ili jednostavne glazbe i drugo.⁴⁸

Ono što Kvirin Vasilj u ovom kontekstu kategorički tvrdi jest sljedeće: nema umjetnosti koja bi posjedovala samo i isključivo duhovnu komponentu, ili samo pojmovnu.

»U sjetilnome uživanju vina sjetilnoga uživanja nema bez stvarnoga vina. Tako slično estetsko ga užitka nema nezavisno od neke estetske stvarnosti.«⁴⁹

⁴³ Vasilj, *Ljepota i umjetnost*, pp. 90–91.

⁴⁴ Usp. Vasilj, *Ljepota i umjetnost*, pp. 43, 51.

⁴⁵ Usp. Vasilj, »Umjetnost i čudorednost«, p. 56; Vasilj, *Ljepota i umjetnost*, pp. 25, 28, 36, 39–40, 42, 96–97, 205.

⁴⁶ Usp. Vasilj, *Ljepota i umjetnost*, pp. 106, 135.

⁴⁷ Vasilj, Kvirin. »Atomiziranje kulture. Etika povijesti«, *Osoba i duh* 5/1 (1953), pp. 22–30, na p. 24.

⁴⁸ Usp. Vasilj, »Teorija poezije«, p. 58; Vasilj, *Ljepota i umjetnost*, pp. 29, 39, 49, 164.

⁴⁹ Vasilj, *Ljepota i umjetnost*, p. 68.

Umjetnost je bitno fizički čin. Doduše, tvrdeći kako umjetničko djelovanje nije pojmovno, Vasilj ne tvrdi da je to djelovanje protupojmovno.⁵⁰

»Kada dakle kažemo, da u umjetnosti ne uživamo pomoću pojmova, smisao ove tvrdnje nije u tome, da u umjetničkim djelima uživamo [isključivo] osjetilno nego da u njima uživamo duhovno pomoću zornih spoznaja.«⁵¹

Na više mjesta Vasilj tvrdi kako je za estetsku vrijednost umjetničkog djela ljepota duhovne komponente odlučnija od ljepote materijalne komponente.⁵² Ističe, po njem, jednu paradoksalnu činjenicu: manja je mogućnost napretka u osjetilnoj komponenti umjetničkih djela negoli u njihovoj duhovnoj komponenti. Osjetilna komponenta ima svoje zakonitosti i određene maksimume rasta za razliku od duhovne komponente koja načelno nema unutarnjih granica razvitka. (Otud pojam neodređeno velikih brojeva koji upućuju na neodređeno veliku sposobnost ljudskog razuma da raste i napreduje.) Zbog načelno neograničene sposobnosti rasta ljudskog razuma umjetnička djela stare po duhovnoj komponenti, iako im je ona osjetilna i dalje savršena, obrazlaže Vasilj.⁵³

Interakcija materijalnog i duhovnog elementa u umjetnosti rezultira pojačavanjem »ljeposnog potencijala« svakog elementa posebno: prenoseći umjetnikove ideje i osjećaje materijalni element dobiva na ljepoti, »označuje i sadrži više bitka i prema tome više djelotvornosti i užitka od svake pojedine komponente napose.«⁵⁴ Vasilj tu interakciju naziva *sintetično shvaćanje umjetničkog stvaranja*. Drugim riječima, umjetnik u svom stvaralaštvu neprestano dotjeruje i ispravlja materijalni element, ali isto tako proširuje i dotjeruje svoju početnu viziju u tijeku njezina materijaliziranja, nastojeći dati što zorniji oblik početnim (izvornim) nadahnućima. To je *razvojna sinteza umjetnosti*.⁵⁵ Nepoznavanje razvojne (sintetične) naravi umjetničkog stvaranja rezultiralo je raspravama o tome je li umjetnost spoznaja ili osjećaj, pojam ili zor, jednostranim definicijama umjetničkog djelovanja kao potpuno unutarnjeg čina i, konačno, pozitivističkim i idealističkim estetikama, kao dvjema krajnostima istog umjetničkog stvaranja.⁵⁶

⁵⁰ Usp. Vasilj, *Ljepota i umjetnost*, pp. 152, 172.

⁵¹ Vasilj, *Ljepota i umjetnost*, p. 67.

⁵² Usp. Vasilj, *Ljepota i umjetnost*, pp. 94, 73, 113, 205.

⁵³ Usp. Vasilj, *Ljepota i umjetnost*, pp. 185, 196.

⁵⁴ Vasilj, *Ljepota i umjetnost*, p. 48. Usp. Kvirin Vasilj, »Veličina ljudskog djela«, *Hrvatski katolički glasnik* 48/6 (1989), p. 165, na p. 165.

⁵⁵ Usp. Vasilj, *Ljepota i umjetnost*, pp. 59, 74, 80.

⁵⁶ Usp. Vasilj, »Umjetnost i čudorednost«, p. 59; Vasilj, *Ljepota i umjetnost*, pp. 28–30, 43, 48, 51, 59, 74, 126, 106, 156.

5. Umjetnost kao praktična djelatnost

Djelovanje kojem je svrha stvarna promjena Vasilj naziva praktično djelovanje (on kaže: »rad«), a teorijsko djelovanje čista je razumska spoznaja (suprotno: *u činu*). Umjetničko djelovanje praktično je djelovanje (uz npr., tehničko i ekonomsko) zato što:

- 1) umjetnost kao stvaralački rad (spretna uporaba kista, dljeteta i drugog) nikako ne spada u teorijsko djelovanje;
- 2) u promatranju umjetničkog djela ne teži se za čistom spoznajom tog djela (što je svrha teorijskog djelovanja), nego za duhovnim užitkom koji je tim promatranjem omogućen.⁵⁷

Definirati umjetnost kao sve ono što čovjek proizvodi značilo bi nedovoljno razlikovati umjetnost od umijeća i tehnike, tvrdi Kvirin Vasilj. Dok je svrha umjetnosti stvaranje ljepote, materijalizacija osjećaja po načelu ljepote, dotle je svrha tehnike praktična korist, materijalizacija korisnih ideja.⁵⁸ Umjetnost se razlikuje i od znanosti:

- 1) po namjeri (umjetnost materijalizira osjećaje, a znanost spoznaje istinu);
- 2) po sredstvima (umjetnost se materijalizira u ljepoti, a znanost u tehnici);
- 3) po svrsi (umjetnost izrađuje, a znanost istražuje; umjetnost se služi konkretnim pojmovima, a znanost općim; u umjetnosti umjetnik proizvodi osjetilnu komponentu djela, a u znanosti čovjek postupa isključivo kao inteligentno biće na temelju umskih zrenja i pojmova; umjetnost je po naravi predmet zornih spoznaja, dok su u znanosti moguće spoznaje o kojima čovjek nema zornih spoznaja).⁵⁹

»Tako dok različite znanosti obogaćuju naš duh novim, dotada nepoznatim istinama i čine ljudsko življenje potpunijim i cjelovitijim, ugodnijim i lakšim, dotle umjetnost začinja ljudski život privlačnošću i ljepotom, unoseći sklad i ondje, gdje su prije vladali zbrka i nered.«⁶⁰

Krilatica »umjetnost radi umjetnosti« po Vasilju je potpuna besmislica jer umjetnost ne može biti podloga umjetnosti, niti ijedan ljudski čin završava u samom sebi: svijet je sustav međusobno ovisnih bića.⁶¹

Umjetničko djelovanje jest slobodno ljudsko djelovanje, a slobodno je djelovanje predmet etike, pa je Vasilju sasvim razumljivo moralni zakon pro-

⁵⁷ Usp. Vasilj, *Ljepota i umjetnost*, pp. 34–35.

⁵⁸ Usp. Vasilj, *Ljepota i umjetnost*, pp. 25, 65, 73, 157.

⁵⁹ Usp. Vasilj, *Ljepota i umjetnost*, pp. 44, 85, 87.

⁶⁰ Vasilj, »Veličina ljudskog djela«, p. 165.

⁶¹ Usp. Vasilj, »Dubine i širine hrvatske kulture«, p. 44.

tegnuti i na umjetničko djelovanje. Ali ne u smislu da moralni zakon nameće umjetnosti posebna pravila kako će ostvarivati umjetnička djela, nego u smislu da nalaže umjetniku, kao razumnom i slobodnom biću, da umjetnost ostvari u skladu s najvećom svrhom svog bića. Dakle nije umjetnost nemoralna zato što je lijepa, nego samo ako izražava nemoralne umjetnikove ideje.⁶² Umjetnički oblik, tvrdi dalje Vasilj, povećava nemoralnost umjetnikovih ideja, jer im povećava podražaje i privlačivost. Zato umjetnik može biti jednako neodgovorna osoba (kao svaki drugi praktičar, političar, profesor, liječnik), a umjetničko djelo ne može u cijelosti biti lijepo ako se protivi moralnom zakonu. S druge strane, što je tema umjetničkog djela primjerenija moralnom zakonu, to je jači estetski užitak. U konačnici, umjetnost ima društveno značenje i po naravi je društvena stvarnost.⁶³

Podjela umjetnosti vrši se prema materijalnoj komponenti, kaže Kvirin Vasilj, ali sve umjetničke vrste imaju upotpunjujuće značenje. Ni jedna vrsta umjetnosti ne može zadovoljiti sve čovjekove estetske potrebe, nego se umjetničke vrste uzajamno dopunjavaju.⁶⁴

»Osjećamo potrebu od kiparstva pored muzike, estetski uživamo u poeziji pored slikarstva.«⁶⁵

Prigodice govori o tzv. dekorativnoj umjetnosti. Ona spaja tehniku i umjetnost u jednu skladnu cjelinu. U dekorativnoj umjetnosti umjetnik ima manju slobodu jer je ograničen praktičnom svrhom proizvoda.⁶⁶ »U ovu umjetnost bez duha spadaju svi čisti opisi prirode, ma koliko njihova sjetilna komponenta bila izbrušena i dotjerana.«⁶⁷ Iako priroda redom i ljepotom (ali i neredom i okrutnošću) čovjeka potiče na usavršavanje i poljepšavanje, čovjek ipak svjesnim i ustrajnim umjetničkim djelovanjem nadilazi prirodu dodajući joj jednu dozu duhovne ljepote.⁶⁸

Umjetnost može nadahnjivati uzvišenim mislima i osjećajima, može pročišćavati ideje i čuvstva, buditi želju za plemenitijim i ljepšim životom, nadahnji-

⁶² Usp. Vasilj, *Ljepota i umjetnost*, pp. 176–177.

⁶³ Usp. Vasilj, »Umjetnost i čudorednost«, pp. 59–61; Kvirin Vasilj, »'Hrvatska revija' dokazuje veličine Hrvatske«, *Danica* 32/21 (21. 5. 1952), pp. 5, 7, na p. 5; Vasilj, *Ljepota i umjetnost*, pp. 75, 96, 167, 175–176, 191.

⁶⁴ Usp. Vasilj, *Ljepota i umjetnost*, pp. 107–108.

⁶⁵ Vasilj, *Ljepota i umjetnost*, p. 105.

⁶⁶ Usp. Vasilj, *Ljepota i umjetnost*, p. 157.

⁶⁷ Vasilj, *Ljepota i umjetnost*, p. 168.

⁶⁸ Usp. Kvirin Vasilj, *Sloboda i odgovornost. Čudoredni zakon* (Rim: Izdanja Ranjeni labud, 1972), pp. 239–240; Vasilj, *Ljepota i umjetnost*, pp. 63, 88.

vati ljubavlju prema bližnjem... Međutim, prava se umjetnost mora preporučivati konzumentima samo i jedino unutarnjom vrijednošću, a ne nametanjem izvana:

»Umjetnost se ne smije propisivati poput medicine, koja je gorka, a koju ipak dobrovoljno uzimamo, jer nam razum i razboritost kažu, da je potrebna.«⁶⁹

Umjetnost bi trebala izvirati iz vlastitih pobuda, imati svrhu sama (u) sebi kako bi mogla imati utjecaj na ljudski život. Trebala bi biti predmet slobodnog proučavanja, posjedovati spontane i iskrene prijatelje. Prema Kvirinu Vasilju, umjetnost ne bi trebala imati pedagošku namjeru, biti službeni i prisilni predmet u školi, proučavana zbog ocjena. Naglašavanje praktične strane umjetnosti rezultira bolesnim ambicijama, zapreka je slobodnom uživanju u umjetnosti. Sve navedeno zatumljuje njezinu unutarnju vrijednost. Dalje, pojedinci se iz straha da ih ljudi ne bi proglasili nezalicama boje izreći subjektivnu istinu pa lažno tvrde da estetski uživaju u nekom djelu. Takve Vasilj ohrabruje uvidom: ako estetski uživaju u bilo kojem umjetničkom djelu, dokazuju da nisu duhovno slijepi za intuiranje ljepote.⁷⁰ I dalje:

»Ali u najvećem obilju kruha čovjek bi se osjećao duboko nesretan, kada ne bi mogao uživati duhovne vrednote istine, slobode i ljepote.«⁷¹

6. Umjetnost, umjetničko djelo i umjetnik

Umjetnička djela moguće je promatrati s različitih stanovišta (odgojnog, moralnog...). Razlikuju se po estetskoj vrijednosti u određenoj hijerarhiji estetskih vrijednosti, pa govorimo o manje ili više (ne)uspjelim umjetničkim djelima.⁷² Svako umjetničko djelo mora posjedovati jednotu, jedinstvenost i izvornost. Jednota je središnja ideja oko koje umjetnik organizira misli i osjećaje i utjelovljuje ih u adekvatnu materijalnu komponentu. Iako je izvornost jedna od glavnih oznaka umjetničkog djela, sama izvornost bez veličine misli i osjećaja nema nikakvu vrijednost. Budući da je umjetnost plod izvornog i slobodnog nadahnuća, umjetnička djela ne bi se trebala proizvoditi u serijama. Umjetnike od zaborava neće spasiti kvantitet, nego kvalitet njihovih ostvarenja, poručuje Kvirin Vasilj, ne tek puki verbalizam koji nekada ne izražava nikakvu ideju, ni neko potpuno i adekvatno čuvstvo.⁷³ Uz to iznos uloženog truda, domišljatost

⁶⁹ Vasilj, *Ljepota i umjetnost*, p. 88.

⁷⁰ Usp. Vasilj, *Ljepota i umjetnost*, pp. 108, 124, 158.

⁷¹ Vasilj, *Sloboda i odgovornost*, p. 99.

⁷² Usp. Vasilj, *Ljepota i umjetnost*, pp. 162, 166, 167.

⁷³ Usp. Vasilj, »'Hrvatska revija' dokazuje veličine Hrvatske«, p. 5; Vasilj, *Ljepota i umjetnost*, pp. 54, 89, 114, 152, 205.

ili genijalnost ne može biti kriterij umjetničke vrijednosti djela, kao što ni svako utjelovljenje ljudskih osjećaja nije umjetnost. Zato Vasilj kaže kako je nedovoljno kazati da je umjetnost tek objektivni izražaj umjetnikovih osjećaja. Čovjek naime ima toliko objektivnih izražaja osjećaja koji nisu nikakva umjetnost.⁷⁴

Od umjetničkog djela Vasilj pored estetske ljepote zahtijeva i logičku jasnoću. Naime estetska intuicija samo je posebna vrta logičke intuicije. I logičkim i estetskim izražavanjem čovjek materijalizira misli pomoću osjetilne komponente koja (logičkim) mislima podjeljuje zornu jasnoću, a (estetskim) čuvstvima pridodaje zornu ljepotu.⁷⁵

»Mnoga filozofska djela imaju malu vrijednost zbog nedostatka zorne jasnoće. Mnoga umjetnička djela nemaju estetske vrijednosti zbog nedostatka logične jasnoće.«⁷⁶

Već smo spomenuli kako je svako umjetničko djelo također i predmet moralnog promatranja i ocjenjivanja.

Po osjetilnoj komponenti umjetničko djelo plod je umjetnikova spontanog nadahnuća. Zato Vasilj kaže kako umjetnost nije moguće u pravom smislu riječi naučiti, uspostaviti pravila koja ako netko poštuje može stvarati veliku umjetnost. Naravno, Vasilj ne tvrdi da bi konkretnost i individualnost umjetnikovih osjećaja isključivala postojanje i određenih univerzalnih elemenata, kao što su univerzalni neki ljudski osjećaji (radost, tuga, bol i dr.), ali se s pravom usteže umjetnost definirati kao ostvarenje univerzalnih osjećaja u partikularnom. Nadalje, inzistira na tome da se svako umjetničko nastojanje i djelovanje mora nužno odvijati u granicama općeg pojma umjetnosti, inače to za čovjeka uopće ne bi bila umjetnost. Znači da umjetnost nužno ima univerzalne konstante, ali i varijable. Djela koja se bave univerzalnim elementima mogu očekivati i univerzalno priznanje. Predlaže da se velika umjetnička djela uzimaju kao kriterij u prosuđivanju drugih umjetničkih djela iste vrste. Upravo je estetika, kao »teorijska spoznaja čovjekovih doživljaja ljepote«, pozvana vršiti rekogniciju umjetničkih i neumjetničkih djela prema određenim kriterijima.⁷⁷

Što se tiče umjetnika, on se ne razlikuje od drugih ljudi po tom što ima velike ideje ili vatrena čuvstva, koja ne bi posjedovali i drugi ljudi, nego po tom što idejama i čuvstvima, za razliku od drugih, umije dati adekvatnu osjetilnu formu. Umjetnikovo djelovanje nije duhovno oslobođenje kao da bi umjetnik

⁷⁴ Usp. Vasilj, *Ljepota i umjetnost*, pp. 162, 166, 167.

⁷⁵ Usp. Kvirin Vasilj, *Misli o religiji* (Chicago: Hrvatska franjevačka tiskara, 1983), p. 101; Vasilj, »Trideset godina 'Hrvatske revije', 1951. – 1980.«, p. 602; Vasilj, »Religija i osjećaj«, p. 165; Vasilj, »Teorija poezije«, p. 58; Vasilj, *Ljepota i umjetnost*, p. 62.

⁷⁶ Vasilj, *Ljepota i umjetnost*, pp. 62, 85.

⁷⁷ Usp. Vasilj, *Ljepota i umjetnost*, pp. 37, 81, 84, 89, 109, 161–163, 172, 202–203.

u sebi već posjedovao izgrađeno umjetničko djelo u obliku tereta kojeg bi se trebao što prije riješiti, kaže Kvirin Vasilj. Naprotiv, umjetnik ne posjeduje u sebi sasvim izgrađeni model svog budućeg djela koji samo treba reproducirati u osjetilnoj formi. Umjetnik prilikom proizvodjenja umjetničkog djela u osjetilnoj formi istovremeno razvija i oblikuje vlastite ideje i osjećaje pa je umjetničko djelo plod razvojnog djelovanja (*sintetično rađanje*). Onda kad bi dodavanje novih dijelova nekom umjetničkom djelu bilo samo ponavljanje već ostvarenog, odnosno kad novi dijelovi ne bi ništa pridonosili ljepoti već postignute cjeline, umjetničko djelo je zgotovljeno, kaže Vasilj.⁷⁸

»[U]mjetnici su sluge i gospodari svoga duha i duše, tj. razuma i mašte... A budući da je težnja za umjetničkim stvaranjem u umjetniku mnogo dublja od njegovog svjesnog htijenja i mišljenja, jer počiva na spoju duha i duše u čovjeku... on se nikada ne će moći do kraja raščlaniti i razumjeti, jer naš razum nije stvaralačke naravi.«⁷⁹

Tako Vasilj inzistira na originalnosti svakog umjetnika: on ne bi smio tražiti prisilna nadahnuća u raznim umjetničkim školama ili stilovima, niti ići samo za tim da se razlikuje od drugih umjetnika. Doduše, Vasilj ne niječe postojanje temeljnih pravila kojih bi se umjetnik trebao držati, također ne tvrdi da bi umjetnost bila tek jezik osjećaja, prenošenje čuvstava – onda bi i smijeh i plač bili umjetnička djela. Umjetnik treba slijediti nadahnuća, nastojati ih proširiti i razraditi dajući im adekvatnu osjetilnu komponentu. Samo ako slijedi osobne osjećaje i ideje te vlastiti način postojanja, umjetnik će biti izvoran. Umjetnik je izvoran onda kad nastoji ostati vjeran samom sebi. Puko nastojanje da se razlikuje od drugih neće u umjetnika uroditi pravim umjetničkim djelom ma koliko ono bilo izvorno i razlikovalo se od drugih djela.⁸⁰ Kaže: »Umjetnici trebaju učiti od prirode: koliko je priroda proizvela različitih ljudskih lica posve spontano prema svojim unutarnjim zakonima.«⁸¹

»Umjetnički poziv je velik i svet: oplemeniti čovjeka. Umjetnici su po zvanju roditelji plemenitih ljudi.«⁸²

Zato Vasilj kaže kako popularnost, koristoljublje, socijalni ili drugi razlozi zbog kojih umjetnik stvara umjetnička djela oduzimaju unutarnju slobodu umjetniku, jer dopušta da na njega djeluju motivi koji s umjetnošću nemaju

⁷⁸ Usp. Vasilj, *Ljepota i umjetnost*, pp. 37, 40, 43, 56, 67, 125, 152, 155.

⁷⁹ Vasilj, »Dubine i širine hrvatske kulture«, p. 43.

⁸⁰ Usp. Vasilj, *Ljepota i umjetnost*, pp. 37, 163.

⁸¹ Vasilj, *Ljepota i umjetnost*, p. 163.

⁸² Vasilj, »Dubine i širine hrvatske kulture«, p. 43.

ništa zajedničko. Umjetnik bi u izradi umjetničkog djela trebao biti slobodan i od vanjske prisile, a kao moralno biće i od unutarnje prisile.⁸³

»Stoga umjetnik mora pod svaku cijenu ostati vjeran svome unutarnjem nadahnuću i svojim slobodnim nastojanjima.«⁸⁴

Zaključak

Pri izlaganju nazorā Kvirina Vasilja o ljepoti i umjetnosti krenuli smo od njegovih izlaganja o spoznaji prema razumijevanju umjetnosti. Na taj način smo htjeli osnažiti tezu da je Vasiljev govor o ljepoti i umjetnosti samo primjena onog što tvrdi u spoznajnoj teoriji, da je bliži novovjekovnom shvaćanju estetike kao znanosti o osjetilnoj spoznaji negoli antici i srednjovjekovlju koji su lijepo promatrali kao ontološku kategoriju.

I Franjo Nevistić ističe kako je Vasilj problemu umjetnosti pristupio sa svog specifičnog spoznajnog stanovišta i razmotrio odnos umjetnosti s drugim teorijskim i praktičnim područjima ljudskog djelovanja. Kao i inače, i ovom je poslu pristupio bez mnogo obaziranja na filozofsku tradiciju ili autoritete na području teorije umjetnosti.⁸⁵ O Vasiljevoj knjizi *Ljepota i umjetnost* Uredništvo *Hrvatske revije* kaže da su to »eseji koji služe kao temeljit uvod u samu estetiku«.⁸⁶ Donekle bismo se mogli složiti s tim da se radi o nizu eseja koji kao zajedničku temu imaju ljepotu i umjetnost, pa tako možemo lakše shvatiti česta Vasiljeva ponavljanja već rečenog. Ali to da je spomenuta knjiga uvod u estetiku ne čini nam se točnim, i to ne samo zbog toga što Vasilj pojam estetika jedva da spominje, a i onda kad ga spominje dodjeljuje mu tek procjenjivanje kvalitete umjetničkih djela. Mi smo skloniji mišljenju da se u spomenutoj knjizi radi o eksplikaciji spoznajne teorije na oglednom primjerku umjetnosti. Također nam se čini nedostatnom ocjena istoga uredništva koje kaže da knjiga »raspravlja o dvije stvari: prva je ljepota, a druga umjetnost«,⁸⁷ jer smatramo da knjiga raspravlja i o spoznaji. A neosnovanom nam se čini tvrdnja Uredništva da knjiga raspravlja o »međusobnom snošaju [ljepote i umjetnosti], tj. o ljepoti

⁸³ Usp. Vasilj, *Ljepota i umjetnost*, pp. 114, 173–174.

⁸⁴ Vasilj, *Ljepota i umjetnost*, p. 174.

⁸⁵ Usp. Franjo Nevistić, »Vasilj, Kvirin: 'Ljepota i umjetnost' (Belleza y Arte), en croata. Editorial Ziral, Chicago – Roma – Zürich, 1979.«, *Studia Croatica* 21/76-77 (1980), pp. 82–84, na p. 82.

⁸⁶ Uredništvo, »Kvirin Vasilj, Ljepota i umjetnost, Ziral, Chicago 1979.«, *Hrvatska revija* 29/4 (1979), p. 685.

⁸⁷ Ibid., p. 685.

kao predmetu umjetnosti te o raznim okolnostima umjetničkog stvaranja«. ⁸⁸ Knjiga naime ne raspravlja o odnosu ljepote i umjetnosti, nego i o jednom i o drugom pod vidikom spoznajnog subjekta. Uz to Vasilj nigdje ne kaže da je predmet umjetnosti ljepota, nego tvrdi da je svrha umjetnosti »poljepšavanje stvarnosti«.

Vasiljev pristup umjetnosti afirmira i umjetnika i umjetničko djelo. Stavlja naglasak na umjetnikovu inspiraciju i njegov um, a ne zanemaruje materijalnu komponentu te upućuje na interakciju čovjeka i materijala. Ipak, dominira govor o lijepom sa stanovišta subjekta. Svako je naše iskustvo vlastito opravdanje s obzirom na vlastitu stvarnost. Na jednom mjestu Vasilj kaže: »Moji doživljaji dobrote, istine i ljepote postoje samo u mojim doživljajima i oni ne trebaju drugoga opravdanja za svoju opstojnost.« ⁸⁹ Vasilj objektu posvećuje manje prostora. Ne odgovara na pitanje zašto nam je nešto lijepo, kao ni na pitanje što je to u objektima da njihova određena kvaliteta u čovjeku pobuđuje doživljaj ljepote. Bilo kako bilo, činjenica jest da nam se jedni predmeti sviđaju, dok nam se drugi ne sviđaju. I nije problem u tom što nam se sviđaju različiti predmeti, nego što nam se nerijetko sviđaju isti predmeti. Ljepota očito ima i jednu dozu objektivnosti. Estetski doživljaj nije u potpunosti relativna stvarnost, niti je u potpunosti automatizirana stvarnost koja se pojavljuje u svakoj našoj spoznaji o realnosti stvari. Dvojbena je kad Vasilj tvrdi da čovjek ima neposredna umska zrenja u svakom činu osjetilnog zapažanja. Takva zrenja čini se izostaju u refleksnim radnjama, a upitna je njihova nazočnost i u rutinskim radnjama. Prema rečenom možda Vasilj i nema u potpunosti pravo kad ohrabruje svakog čovjeka da se ne obazire na sud okoline, nego da na temelju sposobnosti koju nosi u sebi sam odluči o tome što je lijepo.

S druge strane ipak valja naglasiti, s Nevistićem, da borba između racionalno-logičkog i emocionalnog elementa u prvom slučaju svršava u estetskom dogmatizmu, a u drugom u zbunjujućoj anarhiji, pa čak i onda kad autori polaze od dokaza i unatoč njihovim najboljim namjerama. Vasiljev doprinos estetici svakako se sastoji u davanju većeg značenja razumu i logici. ⁹⁰ O istom slično i Lučić osvrćući se na Vasiljeve kritike pjesništva:

»Kvirinova raščlamba nije išla toliko za mimetičkim koliko za pojmovnim i metapojmovnim, a i u tomu je bivao iznimno opreznim... polazi iz filozofije akademizma i teorijski dovršava djelo, ali je upitno koliko se takav supstrat može povezati sa suvremenim dobom, navlastito s aktualnim postignućima u umjetnosti.« ⁹¹

⁸⁸ Ibid, p. 685.

⁸⁹ Vasilj, *Sloboda i odgovornost*, p. 63.

⁹⁰ Usp. Nevistić, »Vasilj, Kvirin: 'Ljepota i umjetnost'«, pp. 83–84.

⁹¹ Antun Lučić, »Pogledi Kvirina Vasilja na pjesništvo«, *Hum* 3 (2007), pp. 99–116, na p. 114.

A među brojnim prigovorima koje je 1953. godine Viktor Vida uputio Vasilju čini se utemeljenim (tek) jedan: da »trpa u iste bisage smisao riječi, upotrijebljenih utilitarno u svakidašnjoj praksi ili u logičkim sudovima, sa smislom riječi kojima se trudimo da evociramo jednu poetsku realnost.«⁹²

Ističemo i ono što je napisao Franjo Nevistić u osvrtu na Vasiljevu knjigu *Ljepota i umjetnost*: kod Vasilja zadatak umjetnosti nije traganje za istinom, kao npr. kod Heideggera gdje je zadatak umjetnosti otkriti opću istinu o smislu ljudskog života u povijesti.⁹³ Vasilju nije potrebno intuirati istinu o svijetu i životu u umjetnosti. On istinu pronalazi i utemeljuje razumom. Zato Vasilj upravo naglašava razliku između pojmova 'dobrota' i 'ljepota'. Štoviše, pojam 'lijepo' on stavlja uz bok temeljnoj spoznaji o realnosti bilo čega, dakle prije pojma 'dobro'. Lijepo je temeljni pojam ljudskog iskustva i ljudske spoznaje te kao takav nesvodiv i neizvodiv, posve neovisan o voljnim i osjetilnim težnjama. Vasilj tvrdi da će se ljudi daleko lakše dogovoriti o tom što je lijepo negoli o tom što je istinito.

Konstatiramo kako u Vasilja izostaje zaključak: od ljepote i sklada u svijetu na njihovog Tvorca, uobičajen za tomizam i neoskolastiku (npr. peti Tomin put, onaj iz sređenog upravljanja stvarima u svijetu). Čini se da je razlog tomu što je ljepota više subjektivna negoli objektivna kategorija, i zato što priroda i oponašanje prirode po Vasilju nemaju karakter umjetničkog djela. Umjetnik jednostavno nije onaj tko u zanosu imitira Tvorčev stvaralački impuls,⁹⁴ što Vasilju sa svojih pozicija prigovara Viktor Vida u jednom eseju iz 1953. godine,⁹⁵ niti se bez daljnega može postaviti jednakost između velika pjesnika i velika čovjeka.⁹⁶ Vasilj pitanja religije i etike više veže uz pojam kulture, tvrdeći kako su oboje srž svake prave i istinite kulture.⁹⁷

⁹² Viktor Vida, *Otključana škrinjica*, priredio Branimir Donat (Zagreb: »Dora Krupićeva«, 1997), p. 282.

⁹³ Usp. Nevistić, »Vasilj, Kvirin: 'Ljepota i umjetnost'«, p. 83.

⁹⁴ Usp. Kvirin Vasilj, »Hrvatska kultura iz kružoka. Svečani broj 'Glasa sv. Antuna'. Misija katoličkog tiska«, *Danica* 33/20 (20. V. 1953), pp. 5, 7, na p. 5.

⁹⁵ Usp. Vida, *Otključana škrinjica*, p. 281.

⁹⁶ Usp. Vasilj, Kvirin. »Strah i bježanje od istine. Problem hrvatske kulture«, *Danica* 33/31 (5. VIII. 1953), pp. 5, 7., na p. 7.

⁹⁷ Usp. Vasilj, »Dubine i širine hrvatske kulture«, p. 54.

Izabrana bibliografija Kvirina Vasilja u kojoj je riječ i o estetičkim pitanjima

- Vasilj, Kvirin. »'Hrvatska revija' dokazuje veličine Hrvatske«, *Danica* 32/21 (21. 5. 1952), pp. 5, 7.
- Vasilj, Kvirin. »Atomiziranje kulture. Etika povijesti«, *Osoba i duh* 5/1 (1953), pp. 22–30.
- Vasilj, Kvirin. »Hrvatska kultura iz kružoka. Svečani broj 'Glasa sv. Antuna'. Misija katoličkog tiska«, *Danica* 33/20 (20. V. 1953), pp. 5, 7.
- Vasilj, Kvirin. »Strah i bježanje od istine. Problem hrvatske kulture«, *Danica* 33/31 (5. VIII. 1953), pp. 5, 7.
- Vasilj, Kvirin. »Za čistoću hrvatskoga naziranja. Bogati prilozi hrvatskoj kulturi duhovno-znanstvene revije 'Osoba i duh'. Svezak III. – IV.«, *Danica* 33/43 (28. X. 1953), pp. 5, 7.
- Vasilj, Kvirin. »Dubine i širine hrvatske kulture. Smisao kulture«, *Osoba i duh* 6/1 (1954), pp. 35–59.
- Vasilj, Kvirin. »Opasnosti površnosti. Uz završetak III. god. izlaženja 'Hrvatske revije'«, *Danica* 34/4 (27. 1. 1954), p. 5.
- Vasilj, Kvirin. *Sloboda i odgovornost. Čudoredni zakon* (Rim: Izdanja Ranjeni labud, 1972).
- Vasilj, Kvirin. »Religija i osjećaj«, *Hrvatski katolički glasnik* 35/6 (1976), pp. 165–166.
- Vasilj, Kvirin. »Teorija poezije. Povodom pisanja dr. Ivana Supeka o pjesništvu u njegovoj knjizi *Teorija spoznaje*, Zagreb 1973. [1974!]«, *Hrvatska revija* 25/1 (1975), pp. 55–62.
- Vasilj, Kvirin. »Umjetnost i čudorednost«, *Hrvatski kalendar* 32 (1975), pp. 54–61.
- Vasilj, Kvirin. *Ljepota i umjetnost* (Chicago—Roma—Zürich—Toronto: Ziral, 1979).
- Vasilj, Kvirin. »Trideset godina 'Hrvatske revije', 1951. – 1980.«, *Hrvatska revija* 30/4 (1980), pp. 596–604.
- Vasilj, Kvirin. *Misli o religiji* (Chicago: Hrvatska franjevačka tiskara, 1983).
- Vasilj, Kvirin. *Filozofija ljudskog duha* (Chicago: ZIRAL, 1984).
- Vasilj, Kvirin. »Veličina ljudskog djela«, *Hrvatski katolički glasnik* 48/6 (1989), p. 165.
- Vasilj, Kvirin. »Religija, prirodne i društvene znanosti«, *Hrvatska revija* 46/2 (1996), pp. 273–280.

Kvirin Vasilj's Epistemological Approach to Beauty and Art

Summary

Epistemological and aesthetical views of Kvirin Vasilj (Međugorje, 1917 – Chicago, 2006), philosopher and Franciscan who lived and worked in the USA, are discussed in this article. In 1943 Vasilj attended lectures in aesthetics in Zagreb, and in 1944 in Vienna, but unsatisfied with the scope offered, it was then that he decided to pursue aesthetical issues more systematically at some later point in life. This he accomplished in the book *Ljepota i umjetnost (Beauty and Art, 1979)*, where in the introduction he admits having embarked upon this project reluctantly, aware of the fact that he devoted little scholarly attention to aesthetical topics. He believes that his pursuit of other, foundational philosophical issues – evidently, epistemological issues – by the nature of things has produced certain original thoughts in aesthetics, too. Additional interest in the here selected topic comes from the fact that lectures in beauty and art do not fall within the common canon of scholastic themes.

Vasilj speaks of beauty as a fundamental notion of human knowledge, which is entirely independent from the actions of will and senses. Beautiful is all that is to the liking in the very act of intellectual intuitions. Beauty is not the property of things but beauty is what the subject understands as beautiful. Hence it is not possible to prove that something is beautiful, Vasilj reasons.

Vasilj emphasises the practical side of art: it is an activity aimed at the materialisation of human ideas and feelings, fulfilment of human need for beauty, production of quite specific moods. An artist does not distinguish himself from other people by his great ideas or passionate feelings inherent in all people, argues Vasilj, but by the fact that he is able to wrap his ideas and senses into a suitable perceptual form. In producing a work of art, an artist also develops and shapes his own ideas and feelings, making the work of art a 'synthetical birth'.

Art cannot deal with issues on the essence of human existence, states Kvirin Vasilj, yet in the matter expresses most profound and strongest human feelings and prevents their evanescence. However, art as a free human activity becomes the topic of ethics, not in the sense that a moral law imposes special rules concerning the creation of a work of art, but in the sense that it governs the artist to create art according to the final cause of his being.

Kvirin Vasilj approached the issue of art from his specific epistemological standpoint and made a clear-cut distinction between art and some other theoretical and practical fields of human activity. Although Vasilj's aesthetics promotes artist and artistic work – places emphasis on artist's inspiration and his mind, yet does not disregard the material component either – in his discussion on beauty Vasilj seems to give precedence to the subject. Partly contrary to Vasilj, we assert: aesthetical experience is not in its entirety an automatised reality which appears in every knowledge of the reality of things, just as the beauty itself is not a fully relative reality dependant on its own liking or disliking.

Key words: Kvirin Vasilj, epistemological theory, aesthetics, beauty

